

**IDEALISME LAN PRAGMATISME SAJRONE CERBUNG DESA ABAD ANYAR
ANGGITANE SURYADI WS (TINTINGAN STRUKTURALISME GENETIK)**

Fenita Dwi Pratiwi

S-1 Pendidikan Bahasa dan Sastra daerah, FBS, Unesa dan fenitapратиwi@mhs.unesa.ac.id

Pembimbing

Drs. Bambang Purnomo, M.S.

Dosen Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, FBS, Unesa

ABSTRAK

Cerbung *Desa Abad Anyar* anggitane Suryadi WS nyritakake pepinginan manungsa kang asipat idealis lan pragmatis. Manungsa nduweni pepinginan kang beda-beda kanggo ngrampungni perkara-perkara amrih urip mulya. Wujud pepinginan mau nuduhake pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning crita. Pamawas jagad mujudake pamawas utawa pandangan tumrap apa bae kang diwakili dening pangripta. Prakara kasebut cocog yen ditintingi kanthi tintingan strukturalisme genetik. Adhedhasar lelandhesan panliten kasebut, underane panliten sajrone cerbung *Desa Abad Anyar* yaiku, (1) kepriye gegambaran *idealisme* lan *pragmatisme* paraga sajrone cerbung; (2) kepriye wujud dikotomi minangka pangijowantahe *heroproblematik*; (3) kepriye pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning crita. Adhedhasar underan panliten kasebut, mula ancane panliten iki yaiku, (1) njlentrehake gegambaran *idealisme* lan *pragmatisme* paraga sajrone cerbung; (2) njlentrehake wujud dikotomi minangka pangijowantahe *heroproblematik*; (3) njlentrehake pamawas jagad minangka lelandhesan.

Panliten iki kalebu panliten kualitatif dheskriptif. Wujud metodhe khusus tintingan struktural genetik. Sumbere dhata arupa cerbung *Desa Abad Anyar*, buku, jurnal, internet, lan asiling wawancara. Dhata panliten arupa tembung lan ukara kang nengenake paraga-pamaragan kang sesambungan karo underane panliten. Pangumpule dhata nggunakake metode kapustakan, metode wawancara lan maca kanthi intensif. Kanggo ngandharake dhata digunakake metode deskriptif analisis.

Asiling panliten iki diperang dadi telu. Gegambaran *idealisme* lan *pragmatisme* paraga, perangan kasebut yaiku (1) gegambaran *idealisme* minangka dharmaning kautaman diperang dadi lima antarane panikele jagade agraris; panggunane teknologi maju; pamangune masyarakat mandiri; pangetrape pranatan kang becik sajrone politik; pangrembagan lelengen budaya (2) gegambaran *pragmatisme* minangka wohing melik nggendhong lali sajrone cerbung antarane ambisius; ujub marang kasudibyan; durjana mawa cara kayata durjana anebar wisa, nindakake *money politik* lan durjana pepacak panguwasa. Wujud *hero problematik* antarane (1) tetanen kang kapitunan, jalaran sithike asiling tetanen, tataning tetanen tradhisional, jog-jogan beras manca, lan kanirdayaning kadang tani; (2) pangarsa tiron, jalaran padha nindakake praktek politik kang culika, lali marang wong cilik lan tumindak nyimpang; (3) lunture budaya lan kapribadene bangsa, jalaran pangribawane kabudayan manca, semangat nasionalisme, lan anane pamawas *sukuisme-provinsiesme-separatisme*; (4) ajining agama lan budaya sajrone panemtone dina nenikahan lan netepi sumpah, (5) bab jejodhowan kang njlentrehake kalungguhane priya, wanita, lan wong tuwa. Pamawas jagad minangka lelandhesan antarane (1) lingkungan sosiale pangripta, (2) status sosilale pangripta kang minangka tani, peternak, lan seniman, (3) Pamawase pangripta kang njunjung unen-unen Jawa minangka witing budaya lan ngugemi ajining panembah.

Tembung-tembung wigati: *idealisme, pragmatisme*, pamawas jagad

PURWAKA

Sajrone urip bebrayan, manungsa nindakake maneka warna pakaryan kang laras karo papan dununge, wektune lan luwih-luwih pepengine kang gedhe banget. Mula saka iku, manungsa duwe pepenginan kanggo ngowahi panguripane. Anggone nggayuh pepenginane kuwi, manungsa nindakake kanthi cara luhur, nanging kadhang kala uga ora luhur. Pepenginan kang luhur utawa bisa diarani *idealisme* mujudake kreteg kang becik, kayadene nindakake samubarang kang durung ana kanthi pamikir rasional. *Idealisme* sajrone owah gingsire jaman, manungsa kudu bisa manut pangrembagan jaman. Ing jaman saiki, piranti teknologi saya canggih lan pandhidhikan uga saya maju, manungsa kudu nduwe pepenginan *idealis*

lan pamikir kang kritis. Tujuwane pamikir kritis lan pepenginan *idealis* ora mung nggayuh apa kang dadi butuhe, nanging uga ndadekake uripe sajrone bebrayan umume bisa raharja.

Jaman saiki, manungsa sering nindakake samubarang kang praktis kanggo nggayuh pepenginan. Tumindak praktis mujudake pepenginan nampa asil kanthi *instan*, kang nuwuhake *pragmatisme*. *Pragmatisme* mujudake mazab kang ngandharake yen apa kang bener lan mbuktikake dhirine bener lumantar tumidak kang nduweni piguna kang praktis (Praja, 2005:171). Pepenginan asipat *pragmatis* iki, *kontradiktif* klawan *idealisme*. Babagan kuwi dadi anane pamawas bandhingake antarane *pragmatisme* lan *idealisme*. Ana sawijine pamawas kang ngandharake

yen *pragmatisme* minangka antagan, dene *idealisme* minangka protagon. Pamawas kuwi, ora mesthi bener, jalaran ora mesthi *pragmatisme* kuwi asipat ora becik. Nyatane, negara Amerika bisa maju jalaran nggunakake aliran *pragmatis*.

Pepenginan ora mesthi becik mau, ndadekake yen *pragmatisme* kadhang kala asipat ora luhur. Kanggo nggayuh pepenginanane, maneka warna ditindakake kanthi asipat praktis. Saperangan masyarakat saiki saya keblinger, maneka warna cara ditindakake murih pepenginanane kagayuh. Tumrap wong-wong mau, nilai agama lan budaya kang dadi darbe manungsa luntur. Jaman modernisasi iki, manungsa *pragmatis* biyasa nerak paugeran asal kelakon pepenginanane. Titikane *pragmatisme* kuwi, maneka warna ditindakake murih pepenginanane bisa kagayuh, senjata kuwi tumindak ala kang agawe kapitunane liyan.

Patrape manungsa kang *pragmatis* iki ndadekake *idealisme* ora bisa kalaksanan kanthi lancar. Tuladhane ing jagade politik, calon pamimpin kang *pragmatis* nindakake maneka cara murih kapilih, kaya nindakake *money politik* lan tumindak ora becik liyane. Manungsa *idealis* nduweni pamikir kang rasional saengga ora bakal nglakoni tumindak kang mangkono. Wong *idealis* yen murih kapilih, bakal nggunakake cara sing ora nerak paugeran. Mula saka kuwi, kadhang kala pamikir *idealis* lan *pragmatis* sajrone tumindak ora padha, senjata nduweni tujuwan kang padha.

Sastra mujudake sawijining pengilon (kaca benggal) utawa gegambaran ngenani jagade bebrayan. Wellek lan Werren (2014:99) njlentrehake yen sastra kuwi nggambarake lan medharake panguripan. Kedadean-kedadean lan perkara-perkara kang diadepi dening manungsa sajrone jagade sastra, ana sesambungane lan ora bisa dipisahake karo jagade bebrayan. Gegayutan karo bab kuwi bisa ditegesi yen karya sastra minangka wujud refleksi saka kahanan kang ana ing bebrayan lan perkara-perkara kang diadepi dening paraga uga katon ing bebrayan. Semono uga sajrone kasusastran Jawa akeh anggitan-anggitan kang dumadi saka kanyatan saben dina. Sastra Jawa Modern mujudake kasusastran ing jaman saiki. Jinise retriptan Sastra Jawa Modern akeh banget, salah sawijine cerbung utawa cerita sambung.

Cerbung *Desa Abad Anyar* (sabanjure karingkes DAA) mujudake reriptan sastra anggitane Suryadi WS. Cerbung kang dumadi 33 episode iki, kapacak ing kalawati *Panjebar Semangat*. Kapacake wiwit edhisi 20, tanggal 20 Mei 2017 nganti edhisi 52, tanggal 30 Desember 2017. Cerbung kasebut ngandharake perkara-perkara kang dialami dening bebrayan Jawa ing padesan. Kang narik kawigaten yaiku ana paraga kang nduwe pepenginan luhur kanggo ngrampungni perkara-perkara kahanan amrih uripe raharja. Pepenginan kang mangkono diarani *idealisme*. *Idealismene* paraga kasebut ora bisa lumaku kanthi lancar, jalaran *kontradiksi* klawan *pragmatise* paraga liya kang nduweni tujuwan beda.

Cerbung DAA nyritakake gregete paraga utama kanggo nindakake wewarah sajroning teks wasiat, arupa

tembang *sinom desa abad anyar*. Tembang kuwi mujudake gegayuhan luhur kanggo ngrampungni perkara kahananane bebrayan ing desane kang saya mrihatinke. Kahanan kasebut antarane ngampungni perkara ekonomi, politik, lan budaya. Budaya ing kene ngenani seni pertunjukan lan basa. Sumber utama ekonomi masyarakat desa saka asile tetanen saya mrihatinke, jalaran asil panen ora mathuk karo rekasane nalika nanem. Jagade politik ing desa, mligine ngenani pamilihan lurah, nuduhake anane *money politik*. Tujuwan dadi pamimpin mung kanggo kapentingan pribadine lan supaya diajeni wong liyan. Kejaba kuwi, masyarakat luwih-luwih pamudha saiki, saya luntur jatidhirine.

Kahanan bebrayan sajrone cerbung nuwuhake gregete paraga utama kang asipat *idealis* kanggo ngowahi panguripane. *Idealisme* kang dikarepake yaiku *modernisasi*, amrih desane maju, mandhiri, lan raharja. Wujud *idealismene* paraga, kayata masyarakat kudu ngerti teknologi, aja mung njagake bantuan saka pamerintah lan manut owah gingsire jaman. Masyarakat nggunanake alat-alat mesin kang modern, senjata panguripane ing desa lan panggaweane ing desa. Wujud desa kang maju lan mandhiri, bakal raharja, yen pamimpine sejati lan tansah ngleluri budaya. Pamimpin sejati kuwi pamimpin kang tansah eling marang rakyat. *Idealisme* kang dikarepake paraga utama ora mung ngowahi ekonomine masyarakat, nanging uga carane ngleluri budayane amrih ora saya ilang. Mujudake *idealisme* kasebut ora gampang, akeh alangan kang kudu diadhepi kayadene pepengine wong liyan kang asipat *pragmatis*.

Sajrone cerbung DAA, aspek *pragmatisme* dijlentrehake lumantar paraga antagonis kang ora seneng anane *idealismene* paraga protagonis. Paraga antagonis nduweni pepenginan liya, yaiku dadi kepala desa minangka batu loncatan dadi bupati. Pepenginan kasebut ana alangan dening *idealismene* paraga protagonis. *Pragmatisme* kang tegese nduweni pepenginan kang sarwa praktis, mula gegayuhane ditindakake kanthi ringkes sajrone wektu kang sedelok. Paraga antagonis nduweni pepenginan dadi bupati utawa nglungguhi jabatan kang luwih dhuwur. Mula saka iku, kalungguhane kepala desa mujudake sarana cara kang cepet supaya pepenginanane kaleksanan. Tumindak *pragmatise* paraga antagonis nuduhake *kontradiksi idealise* paraga protagonis kang pengin ndadekake desane raharja kanthi cara ngowahi panguripane.

Pragmatismene paraga antagonis nuduhake sikep *pragmatis* kang ora becik. Pepenginan dadi kepala desa amrih kalakon, maneka cara dilakoni senjata tumindak ala agawe kapitunane liyan. Tumindak *money politik* lan tumindhak durjana, kayata ngracuni, dilakoni amrih pepenginanane kagayuh. Kalungguhan kepala desa wigati banget tumrap paraga antagonis, jalaran minangka sarana nggayuh pepenginanane dadi bupati lan pandhapuk liyane kang luwih luhur. Mula saka iku, kabeh tumindak bakal dilakoni amrih pepenginan luhure kalaksanan.

Goldmann (sajrone Kurniawan, 2012:112) ngandharake yen miturut strukture, novel nyritakake *hero problematik* saka nilai-nilai otentik kang degredasine jagad. Nilai-nilai kang diugemi dening paraga ngenani pamawas jagad, ndadekake paraga kuwi nduweni *problematic*. Cerbung DAA nyritakake paraga kang *problematic*, lan tuwuh *problematic* jalaran *idealisme* kang diugemi. Pepenginan luhure amrih kalekakon, dheweke kudu ngalami alangan kang kudu dirampung. Perkara kang tuwuh uga jalaran anane *pragmatismene* paraga liyane kang *kontra* klawan *idealisme*.

Riniptane cerbung ana sesambungane karo pamikire panganggit kang dadi dhasar, pendhidikane lan lingkungan pangripta. Karya fiksi, miturut Aminuddin (2010:66), mujudake sawijine crita kang nduweni paraga-paraga tartamtu, sing dipilih dening pangripta, lan ditemtokake watake, nduweni latar crita, lan rerencene crita saka asil pamikiran pangripta, saengga bisa dadi sawijining crita. Hutomo (1997:39) ngandharake yen sastra mujudake pangudaling pikiran lan rasaning manungsa kanthi cara lisan utawa tulisan, kang diwujudake lumantar media basa. Pangripta medharakake rasa pangrasane ngenani urip bebrayan ing sakupenge lumantar basa tartamtu sing gampang dimangerteni dening pamaca. Kahanan sajrone cerbung DAA uga nuduhake latar pangripta.

Cerbung DAA anggitane Suryadi WS mujudake imajinasine pangripta kang kaprabawan saka kahanan lan sejarah sakiwa tengene pangripta. Suryadi WS mujudake juru sastra gagrang anyar periode taun 1970-an kang jeneng asline Suryadi, jeneng WS iku singkatan saka asmane bapake, yaiku Sukardi Warna Sukardja (Suwondo dkk, 2004). Suryadi WS lair ing Sabrang Lor, Trucuk, Klaten, 1 September 1940. Akeh karyane pangripta kang kapacak ing kalawarti-kalawarti, kayata *Panjebar Semangat*, *Jaya Baya*, *Joko Lodhang*, lsp. Karya kang dadi anggitane antarane yaiku arupa cerkak, kayata *Bengi iku Ana Pahargyan*, *anak lanang*, dene kang arupa cerbung utawa novel yaiku *Panganten*, *Mulih Desa*, *Sinru oh Sintru*, lan kang anyar yaiku *Desa Abad Anyar* kang kapacak ing kalawarti *Panjebar Semangat*.

Kang narik kawigaten saka cerbung DAA iki, lelandhesan pangriptane cerbung. Suryadi WS minangka pangripta kang manggon ana ing Klaten, dene papan sajrone cerbung uga manggon ing desa Mireng, Trucuk, Klaten. Kejaba iku, perkara kang diandharake dening pangripta nuduhake gegambaran kahanan desa kang ngalami owah-owahan, jalaran agawe kapitunan. Pamawase pangripta ngenani kahanan desa ing jaman saprene bisa nuduhake lelandhesan riniptane cerbung DAA.

Miturut Kurniawan (2012:110) pamawasing jagad ora mujudake fakta empiris kang langsung, nanging luwih nengenake struktur gagasan lan aspirasi kang nyawijikake klompok sosial. Cerbung DAA nyandharake paraga-paraga kang nduwe pepenginan *idealis*, kayata Mursid, Pak Jayamulya, Sindhisari, Pardi lan warga klompok tani liyane. Pepenginanane

kuwi, pepenginan luhur kanggo ngowahi panguripane bebrayan amrih raharja. *Idealisme* mujudake sawijine pamawas jagad, jalaran nyawijikake individu-individu kang pengin ngowahi panguripane. Pamawasing jagad bisa ditegesi sawijining gagasan kang abstrak nyawijikake klompok sosial, lan bisa nuwuhake anane pepadhan lan pambedane tumrap klompok liyane (Faruk, 2015:65-66). Wong kang *idealis* nuduhake yen duwe pambada klawan klompok liyane, senajan padha-padha nduwe pepenginan.

Pamawas jagad mujudake sawijine abstraksi kanthi wujud kongkrite sajrone sastra lan filsafat (Kurniawan, 2012:110). Sastra nuduhake yen salah sawijine wujud kongkrit pamawas jagad. Pamawas jagade paraga utama sajrone sastra mujudake *representasi* pangripta kang bisa katon lumantar *struktur relasi* antar tokoh klawan jagad, objek, lan samubarang sakupenge (Kurniawan, 2012:117). Karya sastra ora bisa dingerteni sajabane totalitas panguripane bebrayan sing dadi lelandhesan pangriptaning karya (Purnomo, 1992). Mula saka iku, wujud pamawas jagad sajrone sastra mujudake gagasan utawa aspirasine pangripta minangka perangan masyarakat.

Strukturalisme genetik miturut Goldmann (sajrone Kurniawan, 2012:104) mujudake analisis kang nyawijikake struktur klawan *materialisme historis* kang *dialektik*, saengga karya sastra bisa dingerteni kanthi makna kang total. *Historis* ana gegayutan antarane sastra klawan budaya, sejarah lan sosial masyarakat sajrone panguripane bebrayan. Goldman (Kurniawan, 2012:109) njlentrehake yen *homologi* struktur karya sastra karo struktur masyarakat iku ora asipat langsung, nanging mediasi dening pamawas jagad kang tuwuh lan ngrembaka sajrone bebrayan. *Homologi* kuwi nuduhake yen struktur teks sastra, pangripta lan struktur masyarakat ana sesambungane.

Sesambungan karo andharan mau, miturut Goldmann (sajrone Faruk, 2015:74) njlentrehake yen cerbung kuwi sawijine genre sastra kang titikane ora larase sesambungan antarane wira (*hero*) klawan pamawas jagad. Ora larase sesambungan iki ndadekake wira sajrone karya sastra dadi paraga kang *problematic*. Mula saka kuwi, strukturalisme genetik nduweni titikan yen karya sastra kuwi ngandharake *historicism* kang homologis, anane *hero problematik* lan pamawas jagad.

Andhedhasar andharan kang asipat teoritik mau, cerbung DAA bisa ditinthingi kanthi nggunakake teori struktural genetik.. Mula, panliten kang bakal ditindakake kanthi irah-irahan “*Idealisme lan Pragmatisme sajrone Cerbung Desa Abad Anyar anggitane Suryadi WS kanthi Tintingan Strukturalisme Genetik*”.

Adhedhasar pamurwaning panliten ngenani cerbung DAA anggitane Suryadi WS, mula tinemu underane panliten kang bakal ditinthingi, yaiku: (1) Kepriye gegambaran *idealisme* lan *pragmatismene* paraga sajrone cerbung (2) Kepriye wujud dikotomi *idealisme lan pragmatisme* minangka pangijowanthahe *heroproblematik*, lan (3) Kepriye pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning cerbung

Anane underan panliten kasebut mula kang dadi tujuwan panliten sajrone cerbung DAA anggitane Suryandi WS iki, yaiku (1) Njlentrehake gegambaran *Idealisme* lan *Pragmatisme* sajrone cerbung (2) Njlentrehake wujud dikotomi *Idealisme lan Pragmatisme* minangka pangijowanthahe *heroproblematik* (3) Njlentrehake pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning cerbung

Supaya ora nuwuhake persepsi kang beda, mula panliten iki menehi wewatesane tetembungan kaya mangkene.

- 1) Strukturalisme genetik miturut Goldmann mujudake analisis kang nyawijkake struktur klawan *materialisme historis* kang *dialetik*, saengga karya sastra bisa dingerteni kanthi makna kang total (sajrone Kurniawan, 2012:104).
- 2) Cerbung yaiku salah sawijine carita rekan kang kamot saperangan mbaka saperangan kanthi cara urut sajrone layang warta utawa kalawarti (Moeliono dkk. 2001:201)
- 3) Sosiologi mujudake ilmu kang nyinaoni panguripane manungsa sajrone masyarakat, kanthi sakabehe aspek (Rahardjo, 2010:10)
- 4) *Idealisme* mujudake realitas saka ide, pamikir, akal (mind) utawa jiwa (self), dudu material sipate lan kakuwatan (Praja, 2005:126)
- 5) *Pragmatisme* mujudake mazab kang ngandharake yen apa kang bener lan mbuktikake dhirine bener lumantar tumidak kang nduweni piguna kang praktis (Praja, 2005:171).
- 6) Modernisasi mujudake sawijine transformasi urip bebrayan kang nggunakake teknologi lan organisasi sosial saka tradhisional tumuju ekonomis lan politis kang maju (Wibert sajrone Maryati, 2001:33)
- 7) Pamawasing Jagad mujudake fakta empiris lan langsung padha karo kanyatan saben dinane. Pamawasing jagad luwih nengenake struktur gagasan lan aspirasi kang nyawiji tumrap klompok sosial (Kurniawan, 2012:110)
- 8) *Hero Problematik* mujudake *problematika* utawa perkara kang diadepi dening *hero* utawa tokoh (tokoh kang nandang perkara). *Hero problematik* tuwuh jalaran anane nilai-nilai otentik utawa pamawas jagad kang mungkret. (Kurniawan, 2012:112)
- 9) Homologi mujudake struktur teks sastra, pangripta lan struktur masyarakat ana sesambungane (Kurniawan, 2012: 109).
- 10) *Dikotomi* mujudake pambagine loro klompok kang padha nentang (Setiawan, 2018)

METODHE PANLITEN

Panliten ngenani *idealisme* lan *pragmatisme* sajrone cerbung DAA anggitane Suryadi WS iki mujudake panliten *deskriptif kualitatif*. Arikunto (2006:12) ngandharake yen panliten *kualitatif* mujudake panliten kang nduweni sipat ilmiah, apa anane, tanpa ditambah-tambahi, lan nengenake dheskripsi kanthi cara ilmiah. Matthew (1992:1) njlentrehake yen

panliten kualitatif mujudake sumber saka dheskripsi kang rowa lan nduweni lelandhesan kang kuwat, sarta ngemot andharan ngenani proses-proses kang dumadi sajrone papan lan waktu tartamtu. Cundhuk karo bab mau, kahanan-kahanan sajrone bebrayan ngalami owah-owahan. Kahanan mau bisa owah, yen ana pepenginan kanggo ngowahi. Kanggo nggayuh pepenginane kuwi, kadhangkala ora mesthi ditindakake kanthi becik. Laras karo bab mau, cerbung DAA iki ngandharake pepenginan asipat *idealis* lan *pragmatis*.

Cerbung DAA anggitane Suryadi WS ditintingi nggunakake pamarekan struktural genetik kanthi ngandharake telung perkara. Kapisan, gegambaran *idealisme lan pragmatisme* paraga. Kapindho, wujud *dikotomi idealisme lan pragmatisme* minangka pangijowanthahe *heroproblematik*, lan. Katelu, pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning cerbung.

Sumber data sajrone panliten iki, yaiku sumber dhata primer lan sumber dhata sekunder. Sumber primer yaiku sumber data kang langsung menehi data, dene sumber sekunder yaiku sumber kang kanthi ora langsung nuduhake data marang panliten iku, tuladhane kanthi wong liya utawa dokumnetasi (Arikunto, 2006:128). Sumber data primer arupa cerbung kanthi irah-irahan DAA anggitane Suryadi WS. Cerbung DAA iki kalebu cerbung anyar, amarga kapacak ing majalah Panjebar Semangat ing tanggal 20 Mei 2017 nganti 30 Desember 2017. Sumber data liyane awujud asiling wawancara kang mujudake sumber dhata sekunder. Kejaba kuwi, sumber dhata sekunder liyane arupa panliten sadurunge lan buku-buku literature kang digunakake kanggo lelandhesan analisis

Siswanto (2010:70) njlentrehake yen dhata mujudake sumber informasi kang bakal dipilih dadi dhata kanggo dianalisis. Dhata kang digunakake arupa tembung, ukara, waca, lan solah bawane paraga kang sesambungan klawan undheran panliten.

Instrumen panliten uga bisa diarani alat kang digunakake kanggo ngumpulake data (Siswanto, 2010:73). Arikunto (2006:126) ngandharake yen instrumen mujudake piranti-piranti kang dianggo supaya metodhe kang ditrapake ing sawijining panliten bisa cundhuk. Panliten iki nggunakake pamarkan struktural genetik, mula nindakake wawancara. Instrumen panliten uga ditemtokake apa kang ditindakake kayata pengamatan, wawancara, kuesioner, documenter (Gulo, 2010:123). Nalika nindakake wawancara mbutuhake piranti-piranti utawa alat bantu. Alat kang digunakake kanggo ngumpulake data yaiku buku cathetan lan alat tulis, alat perekam, sarta kamera (Sugiarto, 2015:90).

Tata Cara panglumpukake data kang digunakake ing panliten iki yaiku teknik studi kapustakan, maca, nyathet, lan metode wawancara. Sunarto (2001:28) ngandharake yen panliten kapustakan kang dadi sumber data yaiku sumber kang awujud dokumen (film, video, lan informasi saka internet), jurnal, buku-buku, kalawarti ilmiah lan uga publikasi kang wis didokumentasi. Maca bola-bali sawijine teks sastra bakal nuwuhake pemahaman kang beda karo mung

maca sepisan wae (Ratna, 2013:18). Nyathet dhata kuwi ditindakake kanthi cara latihan bener lan temenan amrih bisa tliti, nyathet bab-bab kang nuduhake pesen lan bukti, nyathet tembung-tembung kan ora dimangerteni (Endraswara, 2013:162-163). Metode wawancara mujudake pakaryan tanya jawab kanthi lisan antarane wong loro utawa luwih kanthi cara langsung.

Adhedhasar andharan pangumpuling dhata mau, mula cak-cakan kanggo ngumpulake dhata sajrone panliten iki yaiku:

- (1) Maca kanthi intensif tegese maca kanthi nggunakake rasa, supaya bisa ngerti lan paham apa kang kinandhut sajrone cerbung DAA. Maca intensif kudu ditindakake kanthi bola-bali saka perangan wiwitan nganti pungkasan.
- (2) Nindakake wawancara karo narasumber. Dhata wawancara digunakake kanggo njangkepi dhata utama.
- (3) Inventarisasi data. Ngumpulake data kanthi cara nyathet data ing kene nggunakake sistem tandha. Sistem tandha kanthi menehi tandha ing tembung, ukara, utawa paragraf kang gegayutan karo perangan sajrone cerbung.
- (4) Klasifikasi dhata. Tahap iki tujuwane milah-milah data, kanthi jupuk dhata kang dibutuhake, kanthi tahap iki dipilih dhata-dhata kang trep karo underane panliten.

Teknik analisis dhata kang digunakake sajrone strukturalisme genetik yaiku model dialektik. Miturut Endraswara (2013:61) prinsip dhasap teknik analisis dialektik yaiku anane pamawas ngenani fakta-fakta kamanungsan kang tetep abstrak yen ora digawe konkret kanthi total. Analisis dhata ing panliten iki katindakake sawise nindakake cara pangumpuling dhata banjur dianalisis. Manut teorine, pangolahing dhata kalaksanan kanthi landhesan pamacaning stuktur karya sastra.

- 1) Sawise maca cerbung DAA lan ngumpulake dhata sakeh-akehe kanthi cara nyatet dhata ing buku cathetan khusus, kanthi milih saperangan kutipan saka cerbung.
- 2) Sawise dhata wis jangkep, banjur dikategorikake manut perangan undheran panliten kang wis ditemtokake.
- 3) Nganalisis dhata kang ana gayutane karo *idealisme* lan *pragmatisme* sajrone cerbung DAA anggitane Suryadi WS. Njlentrehake asiling analisis iki manut marang teori kang digunakake.
- 4) Nggawe dudutan saka asile nganalisis dhata kang wis diandharake.

ANDHARAN ASILING PANLITEN LAN DHISKUSI

Gegambaran Idealisme lan Pragmatisme sajrone Cerbung

1. Darmaning Kautaman (Idealisme)

Wujud tumindake paraga asipat kang *idealis* minangka darmaning kautaman yaiku (1) panikele jagade agraris, (2) panggunane teknologi maju, (3)

pamangune masyarakat mandiri, (4) pangetrapping pranatan becik lan (5) pangrembagan langgen budaya.

a. Panikele Jagade Agraris

Jagade agraris tumrap masyarakat padesan wigati banget. Jagade agraris mujudake sumber panguripane masyarakat padesan. Akeh-akehe pakaryan kang ditindakake dening wong padesan kuwi tani. Lumantar saka asile tetanen, masyarakat bisa nyukupi butuhe. Sesambungan karo andharan mau, jagade agraris mujudake sumber panguripane masyarakat padesan. Sajronne cerbung DAA, Mursid duwe panemu kanggo ngrampungake perkawise para kadang tani. cuplikane ing ngisor iki.

“Mangke badhe wonten mesin ageng alit cacah selikur prangkat.”

Pak Jaya mlengkap, mripate mblalak krungu ucape Mursid. “Wah-wah-wah. Dadi ora baen-baen usahamu.”

“Pancen kedah mboten tanggung-tanggung Pak. Menika kangge mapag desa abad anyar.” (PS DAA No.10 kaca 20)

Mursid kuwi tilas direktur perusahaan. Biyen nalika isih dadi direktur, bayarane telung puluh yuta saben wulan. Sawise balik ing desa, kabeh bandha donyane didol kabeh, mula modhal kanggo tuku trator cacah selikur uga ora angel. Kejaba iku, bapak Mursid kuwi kaetung wong sugih ing desane. Pepengine Mursid tuku mesin cacah selikur kuwi bisa diarani gampang, senjata modale ora cukup dheweke bakal dibantu Paklike Budiharja. Paklike kuwi pengusaha kang sukses. Akeh cabang usahane kang sumebar ing Jakarta lan Bandung.

Apa wae kang ditindakake dening Mursid iki nuduhake yen dheweke duwe pamikir lan pepenginan ngowahi panguripane para kadang tani kang asipat *idealis*. Sesambungan bab kuwi, Praja (2005:125) ngandharake yen *idealis* kuwinduweni teges loro cacah yaiku (1) pawongan kang nduweni moral kang luhur, *estika* lan agama sarta pangrasa, lan (2) pawongan kang bisa nggambarake lan mujudake sawijine rencana lan program kang durung ana. Gegayuhan pengin ndadani panguripane masyarakat mligine para tani buktikake yen Mursid iki wonge *idealis*. Kejaba iku, dheweke uga ngerti apa kang dadi butuhe masyarakate.

b. Panggunane Teknologi Maju

Owah gingsire jaman, teknologi uga saya ngrembaka, maju lan canggih. Ngrembakane teknologi uga mangaribawani tumrap babagan liyane, mligine ing jagade agraris. Teknologi kang maju bisa ngowahi lan mbantu sistem agraris ing desa. Perkara kang diadhepi dening para tani tuladhe anggele golek wong garap sawah bisa dirampungake yen nggunakake teknologi. Masyarakat padesan mligine para tani, kudu bisa nggunakake mesin-mesin kasebut amrih apa kang diasilake luwih becik.

Sesambungan bab mau, ide nggunakake sistem mekanisasi sajrone jagade agraris uga ditindakake dening Murid. Cuplikane yaiku ing ngisor iki.

Sanalika ana sing mangsuli, “Mekanisasi Mas, nggunakake mesin.”

“Mursid ngacungake jempole karo alok, “Bener. Iku siji-sijine dalan sing menga wektu iki lan yaiku sing arep di rembug bengi iki. Wong desa jaman saiki kudu bisa ngalap ilmu lan teknologi modern, supaya ora dadi bahan pepoyokan maneh.” (PS DAA No.11 kaca 19)

Cuplikan mau mujudake patemon Mursid lan para pamudha ing desane. Parembungan kang diandharake yaiku ngenani cara ngrampungu perkara kang diadepi para tani. Lumantar mikanisasi kang diandharake dening salah sawijine pamudha mujudake cara kang becik. Ing jaman saiki teknologi saya maju, sistem mekanisasi bisa digunakake tumrap sakabehe sector, katut jagade agraris. Pangrembagane jaman, ilmu lan teknologi saya maju lan modern. Pepenginane Mursid senajan wong ndesa utawa kahanane ing desa, ora oleh gaptek utawa mlarat ilmu. Jagade agraris bisa ditingkatake lumantar ngunanake mekanisasi.

c. Pamangune Masyarakat Mandiri

Masyarakat mandiri tegese masyarakat sing ora njagake pambiyantu saka pemerintah. Pemekaran masyarakat mandiri bisa lumantar nggawe usaha kang asipat cilik. Usaha kang bisa didegna maneka warna bisa saka perternakan, perdagangan lan perikanan. Usaha kasebut cocok tumrap para tani sing sumber penghasilan ora ajeg utawa bisa rugi nalika tetanene gagal.

Minangka masyarakat kang taat marang pamerintah, kudu bisa mandiri lan ngupaya dhewe yen bisa dirampungu dhewe. Cuplikan ing ngisor mujudake upaya Mursid amrih para tani ora mung njagakake asile tetanen.

Kanggo ngisi kekosongan wektu nganti mangsa garap rendhengan, bocah-bocah warga Tani Utama padha mocok gaweyan werna-werna. Pardi, Slamet lan Narto bali mocok ing bengkel sing dieloni sadurunge. Tarman bali dagang alat-alat tetanen tradhisional kaya dene arit, pacul, sorok, jompong lan sapanunggalane. Kusni bali glidhig ing proyek. Bocah liyane makarya wena-werna, dene para petani umume padha akeh nganggu. Saperangan ana sing ingon-ingon pitik, wedhus, malah ana sing ngingu sapi. (PS DAA No.13 kaca 19)

Tinimbang nganggur nganti mangsa garap, kanthi efektifitas, para warga nindakake maneka warna panggawean. Cuplikan mau nuduhake yen anggota warga Tani Utama padha nyambut gawe kang werna-werna. Saperangan padha bali ing panggawean utamane yaiku kayadene Pardi, Slamet lan Narto padha ing bengkel. Maneka warna upaya kang ditindakake yen mangsa nanem wis ana ragade lan ora ngandelake utang bank. Kejaba iku, saka panggaweyane bisa kanggo

nyukupi butuhe saben dina lan ora ngandhelake asile tetanen.

d. Pangetrapping Pranatan Becik sajrone Politik

Menang sajrone pamilihan kepala desa ora kudu nggunakake dhuwit, nanging bisa ditindakake kanthi taktik kang pener lan jujur. Taktik kang sehat iki sajrone cerbung DAA ditindakake dening Mursid amrih Sindhisari bisa menang. Cuplikane yaiku ing ngisor iki.

“Mesthi dakjelasake, nanging perlu dakkandhakake yen kemenangane Dhik Sindhi iku mengko kudu dibantu calon siji maneh, yaiku Mas Marwan. Tegese, Mas Marwan ya kudu nyalon kepala desa.”

“Wah, aku kok ora mudheng, Dhik,” aloke Marwan. (PS DAA No.22 kaca 19)

Cuplikan mau nuduhake yen Mursid lagi ngandharake kepriye carane yen Sindhisari menang. Sindhisari kuwi calon kepala desa pilihane Mursid lan warga usaha tani. Kamenangan Sindhisari bisa kaleksanan, yen dibantu dening Marwan. Mas Marwan nduwe pandhapuk kang gedhe tumrap desa Mireng, mula Mursid milih Mas Marwan kang bisa mbantu Sindhisari menang. Mas Marwan kuwi minangka guru ngaji, ustad lan akeh wong sing seneng marang dheweke. Sikepe Marwan kang mangkono ndadekake Mursid milih Mas Marwan supaya gelem nyalon dadi kepala desa. Panemune Mursid nggawe ora mudhenge Marwan, jalaran ora nemu nalare Marwan yen dheweke nyalon bisa mbantu Sindhi menang. Pamawas kaya mangkono ora mung dirasakake dening Marwan nanging uga Sindhi, Pardi, Sukesi sing nalika iku lagi rembugan bareng.

Mursid mujudake wong *idealis*. Sakabehe tumindake kanggo ngrampungake perkara dipikir kanthi mateng. Andharan kuwi cundhuk karo pamawas yen *idealisme* kuwi pamawas kang luwih nengenake babagan asipat ide tinimbang fisik utawa materi (Bagus, 2005). Masalah bisa dirampunganke nggunake ide dudu fisik utawa materi. Ide kang dimaksud yaiku ide kang mateng lumantar proses pikir kang jero.

e. Pangrembagan Langen Budaya

Owah gingsire jaman, budaya uga ngalami owah-owahan. Budaya mligine budaya Jawa saya luntur. Kejaba iku, akeh para bebrayan mligine kaum pamuda uga wis jarang nggunakake basa Jawa. Mursid nduwe pepenginan yen dheweke bakal ningkatake kahanan budaya ing desane uga saya luntur. Mula saka kuwi, Mursid pengen ndandadani lumantar budaya sing disenengi dening wargane kayata cuplikan ing ngisor iki.

“Gandheng awake dhewe urip ing klaten, ayo ngurip-urip lak mekarake budaya Jawa lan basa Jawa.”

“Karawitan, kethoprak, wayang uwong, ludruk bekسا gambyong, gambiranom, ngrema?” takone Pardi.

“Saka sithik, Dhik, salah siji dhisik, sing kira-kira paling gampang ditindakake lan masyarakat gampang ketarik.”

“Campursari” aloke Pardi. (PS DAA No.27 kaca 20)

Mursid pengin nguripake budaya lan basa Jawa lumantar kagiyatan Campursari. Awit owah gingsire jaman, budaya uga ngalami owah-owahan. Budaya mligine budaya Jawa saya luntur. Kejaba iku, akeh para bebrayan mligine kaum pamuda uga wis jarang nggunanake basa Jawa. Gegayuhan Mursid penging ngowahi kahanan kasebut lumantar kagiyatan kang disenengi ing masyarakat. Campursari mujudake seni pertunjukan kang akeh pandemene. Upaya kang ditindakake dening Mursid mujudake sarana ngurangi mungkrete budayane masyarakat.

2. Wohing Melik Nggendhong Lali (Pragmatisme)

Pragmatisme tegese pepenginan kang asipat praktis, saengga ora mesthi luhur. Sakabehe ditindakake kanthi *instan*, amrih pepengine kagayuh. *Pragmatisme* paraga iki mujudake wohing melik nggendhong lali. Tegese pamimpin kang ora nduwe jiwa kang luhur lan mung nengenake kapentingan pribadine. Wujud *pragmatisme* antarane yaiku ambisius, ujub marang kasudibyan, durjana mawa cara kayata durjana anebar wisa, money politik lan durjana pepacak panguwasa.

a. Ambisius

Kalungguhan pamimpin tumrap paraga Jumari minangka calon kepala desa wigati banget jalaran dheweke bisa diormati dening wargane. Jumari kuwi tilas anggota DPR kang dicopot jabatane jalaran *korupsi*. Kejaba kuwi, bisa nuwuhake pamikir gampang golek jodho lan bisa ngowahi citrane sing ala ing masyarakat. Gambarane bisa diormati dening wargane bisa kagambar ing cuplikan ing ngisor iki.

“Aku ki beda, Dhik,” saute Jumari sajak muring.
“Aku dadi anggota DPR wae trima mundur, pengin bali ndesa nyalon kepala desa butuhe kepengin ndandani uripe masyarakat kene. Pengin mbantu ningkatake panguripane para petani sing lagi ketleyek....”

“Niyat mbantu kok ndadak ngenteni nek wis dadi kepala desa, mbok saiki gek dibantu, Kaya Mas Mursid kuwi.” (PS DAA No.12 kaca 20)

Kalungguhane kepala desa tumrap Jumari wigati banget. Kepala desa minangka pamimpin kang dhuwur ing desa mujudake kalungguhan sing digadang-gadang para warga. Pepenginan kalungguhan kepala desa, kabeh wong mesthi pengin kayadene pepenginan Jumari. Jumari minangka mantan anggota DPR kang sejatine dipecat jalaran melu kasus *korupsi*. Niate sing pengin ndandani panguripane masyarakat, ora dipercaya dening Sindhisari. Sajrone cerbung DAA, Sindhisari kuwi calon bojone Jumari lan tilas pacare Ali Mursid. Mula saka iku, Sindhisari asring mbandingange Jumari klawan Mursid, mligine bab pepenginan ngowahi panguripane para tani.

b. Ujub marang Kasudibyan

Pengalaman Politik kang digadang dening Jumari dadi sarana kang digadang-gadang marang warga desane. Jumari rumangsa wasis utawa sudibya marang pengalaman politike banjur dheweke ngujubake kasudibyan. Jumari wis ngerti lan apal kepriye lelakune jagade politik. Glagat lan trik-trik sajrone politik dheweke uga wis ngerti. Jumari sujana marang apa kang ditindakake dening Mursid kayata cuplikan ing ngisor iki.

“Kowe bisa omong ngono merga kowe ora ngerti niat siningid ing mburine proyek mekanisasi kuwi.”

“Apa? Sing disingidake Mas Mursid apa?”

“Dheweke nyicil golek dhukungane masyarakat, supaya suk pilihan kepala desa menang.”

Cerbung DAA, nyritakakake yen Jumari kuwi mantan anggota DPR wis ngerti glagat lan taktik-taktik politik. Dheweke uga kaya-kaya wis ngerti kepriye panguripane jagade politik. Sakabehe tumindak kang sesambungan klawan politik dheweke wis ngerti. Mursid sing dadi pelopor proyek mekanisasi, miturut Jumari tumindak kang mangkono ancaman tumrap dheweke anggone nyalon kepala desa. Jagade politik kang biyasane yen amrih entuk pendhukung kejaba cara kang praktis uga ana cara liyane kaya dene bisa arupa kaya kang ditindakake dening Mursid. Ngepek atine kanthi njangkepi apa kang dadi butuhe. Tumindhake Mursid sajrone proyek mekanisasi, tumrap Jumari bisa dadi sarana ngolek dukungan lan ngepek atine masyarakat, amrih ing pilihan kepala desa dheweke menang.

c. Durjana Mawa Cara

Kanggo nggayuh pepenginan sakabehe cara ditindakake senajan tumindak ala kayata durjana anebar wisa, *money politik*, lan durjana pepacak panguwasa.

1) Durjana Anebar Wisa

Tindakane Jumari sajrone cerbung DAA nuduhake yen dheweke asipat *pragmatis*. Kanggo nggayuh pepenginan, dheweke wani tumindak kang asipat ala salah sawijine yaiku nebar wisa ing usahane warga. Cuplikane ing ngisor iki:

Sakala Pardi mbengok, “Ramli, bau anane Jumari! Diajar wae!”

Pardi menyat arep mangkat lunga, nanging enggal dicandhet Mursid, “Ora perlu, Di.”

“Ora perlu piye, iku mungsuh kudu diadhepi.” (PS DAA No.18 kaca 43)

Gramehe Pardi lan warga liyane mati jalaran ana sing ngracuni. Wong kasebut katon sajrone CCTV sing dipasang dening Mursid ing saukapene brake. Brak kuwi gudang papan usahane Mursid kanggo ngemot mesin-mesin tetanen sing selikur cacah. Kanggo amane gudange, mula Mursid masang CCTV sakupenge brak. Pardi langsung nesu sawise weruh CCTV nuduhake yen Ramli, bau kanane Jumari sing

ngracuni gramehe Mursid. Pardi nuduhake rumaja sing durung ngancik diwasa, nesune langsung katon makantar-kantar nalika weruh sapa sing ngracuni gramehe. Tumindake Mursid beda karo Pardi jalaran umure wis 28 taun, pamikirane uga diwasa lan mateng. Mursid bisa ngleremake amarahe, mula dheweke bisa tenang anane perkara kuwi. Dheweke langsung menggak supaya Pardi ora tumindhak sing bebayani. Bukti arupa rekaman CCTV sing dipasang ing brake Mursid disimpen.

2) Money Politik

Praktek *money politik* kagambar kaya kang ditindakake dening calon Lurah Jumari. Para calon lurah padha nggunakake suap kanggo nggayuh kepinginane dadi lurah. Cuplikane yaiku ing ngisor iki.

Sing kajibah among tamu Jipun lan tini. Jumari dhewe lungguhan ing jero omah, dirubung kadher-kadhere. Jumari takon, “Rak wis genah aman ta Gus? Apa perlu serangan fajar?”

“Wis genah aman, Mas. Swara sing kedhaptar ana 3.167, kamangka amplop isi dhuwit 250.000. Wis disebar cacah 1.700, separo kliwat akeh, Mas.” (PS DAA No.24 kaca 20)

Cuplikan ing ndhuwur yaiku cecaturan antarane Jumari lan Agus ngenani praktek *money politik*. Minangka pemimpin kader, tugase Agus yaiku ngontrol pendhukunge Jumari sing bisa digayuh, amrih pepenginan Jumari dadi lurah klakon. Amplop isi dhuwit 250.000 mujudakake praktek *money politik* kang ditindakake dening Jumari. Amplop kasebut disebar marang swara sing kadhaptar amrih entuk dukungan lan nyoblos dheweke. Agus nyakina Jumari yen posisine aman, jalaran amplop kang disebar cacah separo luwih saka swara kang kadaftar. Jipun lan Tini yaiku kadere Jumari sing tugase among tamu utawa njagongi para warga sing arep ndukung Jumari.

3) Durjana Pepacak Panguwasa

Watake manungsa kadhang kala angel diowahi. Senajan ana piwalese, kadhang kala manungsa tetep ora kapok. Bebasan mangkono padha kang ditindakake dening Jumari. Sawise jabatane dadi anggota DPR dicopot jalaran tindak *korupsi* sajrone proyek pamerintah, dheweke isih arep tindak *korupsi* maneh. Kekarepan kasebut wis direncana dening Jumari sawise dheweke dadi kepala desa. Cuplikane ing ngisor iki:

“Perkara omahmu ing Semarang dhadhal ora masalah,” sambunge Agus maneh. “Sawise dadi lurah gewé omah maneh pira suwene. Desa kene iki tanah kase akeh, nek perlu didol sithik ora papa. Alesane kanggo perumahan rakyat apa pemekaran indhustri, rak beres.”

Jumari nggleges, keprungu tanggape, “Omah ki soal kecil, bakale entuk dhuwit bantuan saka pusat. Aja kuwatir, kowe kabeh mesthi dakpikir.” (PS DAA No.25, kaca 19)

Cuplikan mau nuduhane rencana *korupsi* kang bakal ditindakake Jumari saka usulane Agus. Agus kuwi salah sawijine kadhere Jumari. Minangka pimpinan tim suksese Jumari, sesambungane Jumari klawan Agus raket banget. Apa kang dadi usulane Agus, dadi tetimbangane Jumari anggane njupuk kaputusan. Jumari uga asring manut apa bae kang dikandhake dening Agus. Agus kejaba ngurus taktik sajrone pemilihan kepala desa, dheweke uga bakal ngurus nganti Jumari dadi kepala desa. Agus mujudake kadher lan pendhukung kang setia, mula Jumari seneng marang kinerjane Agus. Cuplikan mau uga bisa nuduhake kepriye rakete sesambungane Jumari klawan Agus.

Prawira Nandhang Perkara (Hero Problematik) sajrone Cerbung

Lumrahe sajrone karya sastra, tuwuh sang *hero problematik* kang mujudake wira utawa paraga kang nduweni masalah. *Hero problematik* uga mujudake titikan pamarkan sturktural genetik. Sang *hero* sejatine mujudake pangripta kang pengin naklukna jagad lumantar pamawase.

Wujud *dikotomi idealisme* lan *pragmatisme* minangka pangijowantahe *hero problematik* sajrone cerbung DAA mujudake konflik. Konflik-konflik sajrone cerbung antarane yaiku tetanen kang kapitunan, pamimpin tiron, lunture kabudayan lan kapribaden bangs, bab jejodhowan, lan ajining agama lan budaya.

1. Tetanen Kang Kapitunan

Realita nasib tani lan sistem pertanian ing Indonesia uga katon sajrone cerbung DAA. Pangripta ngandharake yen panguripane wong tani lan sistem pertanian saiki mujudake *lingkaran setan*. Nasib tani kang mrihatinke jalaran asil tetanen kang sithik, sistem tetanen kanthi cara tradhisional, anane impor beras lan kurange tenaga.

a. Sithike Asiling Tetanen

Tetanen mujudake panggaweane kang utama, yen ora ditindake para tani ora bakal entuk dhuwit kanggo nyukupi kabutuhane. Larange ragad kanggo tetanen uga dirasake dening Pardi, paraga sajrone cerbung DAA. Cuplikane ing ngisor iki:

“Lha arep karo sapa, Mas. Adhate karo bapak, ning iki bapak lagi njupuk dhuwit nyang bank. Nggo ongkos mluku lan tandur, karo tuku rabuk. Saiki nggarap sawah ragade larang Mas, iku wae golek tenaga angele eram. Opahe njaluk dhuwur, mengko nek panen ditebasake mung mak plenis, payune ora mbejaji.” (PS DAA No.05 kaca 19)

Cuplikan mau nuduhake larange ragad kanggo tetanen kang dirasake dening Pardi. Pardi ngandharake marang Mursid yen sakabehe pakaryan kanggo tetanen merlokake dhuwit. Ora mung ragad kang larang nanging golek wong kanggo tenaga tetanen uga angel banget. Para tani uga kudu pinter-pinter ngetokake biaya kanggo tetanen. Ana saperangan pakaryan sing sipate ora butuhake tenaga liya dikerjake dhewe. Kahanan kasebut kaya kang ditindakake dening Pardi

lan bapake. Saperangan pakaryan sing enteng ditindakake dhewe. Perkara kang dialami dening para tani ora mung kuwi, nanging nalika ditebaske asile ora mbejaji utawa untunge sithik. Kahanan-kahanan kasebut kang ndadekake panguripane para tani ora mulya.

b. Tataning Tetanen Tradhisional

Sistem tetanen kang ora nggunake mesin-mesin ditindakake para warga ing Desa Mireng. Salah sawijine yaiku Pardi. Kahanan kasebut bisa katon sajrone cecaturan antarane Mursid lan Pardi ing ngisor iki:

“Apa durung ana wong duwe mesin panen, mesin babad, mesin tandur?”

“Durung Mas. Wis ana saka dhaerah seje kecamatan, ning yen arep kongkon ya antre adoh sadurunge. Iku wae durung karuwan kumanan jadwal, mesin tandur iku biyasane rong sasi mengarep wis kebak jadwal.” (PS DAA No.05 kaca 20)

Cuplikan mau ngandharake yen para tani ing Desa Mireng isih arang kang nggunakake mesin tetanen. Kanyatan kuwi dicethake dening Pardi nalika ditakoki dening Mursid. Pardi kuwi pamuda desa kang asring mbantu bapake ing sawah. Mula saka kuwi, sakehe kahanan ing sawah dheweke ngerti. Ora mung kahanan ing desane ing seje kecamatan dheweke uga ngerti. Urusan sewa lan kepriye sistem cara sewane dheweke ngerti. Nalika ditakoki Mursid dheweke langsung ngerti lan bisa mangsuli kanthi gamblang. Manut apa kang diandharake dening Pardi, mesin tetanen ing daerahe wis ana nanging ora kabeh nganggo. Sithike masyarakat kang nduwe mesin ndadekake antrian kang dawa.

c. Jog-jogan Beras Manca

Tindak jog-jogan beras manca (*impor* beras) uga katon sajrone cerbung DAA. Pamawase para tani minangka *representasi* pangripta ora sarujuk tumrap kabijakane pamerintah. Pamawas jagade pangripta sajrone *hero*, ngiritik tumindake pamerintah kasebut. Cuplikane kaya ing ngisor iki.

“...Angger rega beras mundhak sithik wae geger, terus dhemo nuntut rega beras diudhunake. Cilakane, para pemimpin mung golek jalan pintas, terus impro beras. Lha, akibate raga beras mrosot, petani saya dheyek-dheyek kedengkel gegere.” (PS DAA No.07 kaca 20)

Cuplikane ing dhuwur nuduhake yen anane impor beras malah ndadekake panguripane tani saya mrihatinke. Masyarakat padha geger, padha demo yen rega beras terus mundhak. Apa kang ditindakake dening pamimpin malah suwalike. Ora nyengkuyung para tani, nanging malah lerwakake para tani. Para pamimpin kanthi cara praktis nindakake impor beras. Akibate rega beras para tani saya mrosot lan anjlok. Panguripane petani saya mrihatinke. Petani ngalami untung kang sithik, malah bisa uga rugi. Upaya kang

ditindake petani kayadene disiya-siya dening pamerintah.

d. Kanirdayaning Kadang Tani

Fenomena kurange tenaga kanggo tetanen sajrone cerbung DAA mujudake salah sawijine unsur saka lingkaran setan kang *direpresentasi* dening pangripta. Kahanan kang ora bisa dihindari saka perkara masyarakat. Pamudha luwih seneng kerja ing kutha tinimbang kerja ing desa. Alih upah kang mbejaji lan cukup kanggo nyambung butuhe dadi pilihan kang bisa narik kawigaten. Cuplikane ing ngisor iki:

“...Ing babagan pakaryan, akeh bocah enom sing rumangsa isin macul, tandur lan matun ing sawah. Luwih bombong yen kerja ing kutha dadi pegawe utawa karyawan pabrik. Nganthi embahmu ngrambalake: mbesuk saya akeh cacah pendhudhuk, nanging tenaga kanggo tetanen saya kurang, wekasan angel golek tenaga kanggo nggarap sawah...” (PS DAA No.04 kaca 19)

Gegambaran fenomena *urbanisasi* kang diandharake dening pangripta, sajrone cuplikan mau mujudake gegambaran umum lan asring diweruhi sajrone kanyatan. Pangripta nggambarake yen kahanan kang dumadi mligine bocah enom mujudake fakta realita jaman saiki. Para pamudha saiki saya asring makarya ing sawah, akeh-akehe sing nyambut gawe ing sawah yaiku wong tuwa. Pamawase pangripta nuduhake yen kahanane pamudha kuwi ora mung perkara asile tetanen saiki nanging uga jalaran kapribadhen pamudha saiki sing owah. Bocah enom saiki isin nyambut gawe ing sawah, lan luwih milih kerja ing kutha.

2. Pamimpin Tiron

Pamimpin minangka pangribawa utawa panindhak malah nuduhake pamimpin sing nguciwani marang rakyat. Wujud angele pamimpin sejati antarane praktek politik kang ala, lali marang rakyat lan tumindak *korupsi*

a. Kaculikane Praktek Politik

Cerbung DAA uga nuduhake anane praktek *money politik* sajrone pamilihe kepala desa. Paraga Jumari kang mujudake paraga kang nindakake praktek kasebut. Cuplikane ing ngisor iki:

Mungsuh tilas anggota DPR, kathik sugih dhuwit, mesthi njur andum amplop. Sapa sing wani nglawan? Ngono batine....Mangka Jumari wis nyiapake kadher-kadhere lan ndapuk tim kemenangan barang. (PS DAA No.15 kaca 19)

Cuplikan mau nuduake yen Jumari nindakake *money politik*. Jumari nyiapake amplop kang isine dhuwit. Amplop-amplop mau bakale didum marang masyarakat amrih entuk dukungan. Jumari minangka tilas anggota DPR, dheweke wis andal ngenani taktik-taktik politik amrih menang. Jumari ujub awake dhewe, jalaran dheweke ngara nduwe pengalaman paling akeh lan dheweke uga sugih. Babagan dhuwit kang bakal

ditokna ora dadi perkara dening Jumari. Mula saka kuwi, dheweke ngarasa yen ora ana sing bisa ngalahake dheweke.

b. Lali marang Wong Cilik

Gegambaran pamimpin kang *nggembol melik nggendhong lali* ing cerbung DAA katon sajrone paraga Jamuri. Dheweke janji arep ngowahi panguripane masyarakat, nanging ora ana buktine. Cuplikane ing ngisor iki:

Para petani sing cacahé kliwat separone warga desa rumangsa gela yen sing dadi kepala desa anyar mengko Jumari. Sabab salawase iki Jumari ora tau nggatekake nasibe petani. Kerep omong arep ndandani nasibe petani, nanging ya mung mandheg omong thok, ora tau ana nyatane. (PS DAA No.15 kaca 19)

Cuplikan kuwi nuduhake yen Jumari mujudake pamamimpin kang *nggembol melik nggendhong lali*. Dheweke bakal nggatekake nasibe para tani kang nandhang perkara yen wis kepilih dadi lurah. Kabeh kang dikandhake dening Jumari mung janji tanpa bukti. Jumari mung waton ngomong ora ana tindakake. Masyarakat padha gela marang patrape Jumari. Masyarakat uga ora rila yen dheweke bakal dadi kepala desa. Miturut pamawase masyarakat, pawongan kaya Jumari yen dadi pamimpin bakal lali marang masyarakat lan mung mikirake kabutuhane dhewe.

c. Tumindak Nyimpang

Perkara *korupsi* uga diandharake sajrone cerbung DAA. *Korupsi* ditindakake dening para Jumari nalika isih dadi anggota DPR. Jumari sawise konangan *korupsi*, jabatane dicopot, banjur mulih ing ndesa. Cuplikane ing ngisor iki:

“...Janjine jare arep merjuwangake nasibe wong cilik jebul malah nggrogoti dhuwite wong cilik. Contone kancamu dhewe, si Juamari, mulih ndesa dipocot kalungguhane ing DPR merga *korupsi*”
“Oh. Dados tiyang dhusun ngriki inggih ngertos yen Jumari diposot jalaran *korupsi*?”
“Akeh sing ngerti nanging padha ethok-ethok ora ngerti merga ngakune mundur karepe dhewe...” (PS DAA No.7, kaca 20)

Cuplikan mau ngandharake cecaturan antarane Mursid lan Pak Jaya ngenani Jumari. Mursid kaget yen saperangan Masyarakat padha ngerti yen Jumari bali meyang desa jalaran konangan *korupsi*. Jumari kuwi mantan anggota DPR. Dheweke dicopot jalaran konangan tindak *korupsi* proyek pamerintah. Jumari samarine dicopot jabatane, dheweke langsung bali ning desa tanah kelairane. Para warga saperangan padha ngerti ngenani kasus copote kalungguhane Jumari, nanging ethok-ethok ora ngerti amrih ora isin. Ngakune Jumari tumrap warga desa, copote dheweke jalaran ngundhurna dhiri dhewe. Dheweke bali nyang desa ngakune arep mikirake nasibe rakyat.

3. Lunture Budaya lan Kapribaden Bangsa

Budaya bisa owah utawa ilang amarga ana owahing jaman. Sukaman (2006:28) ngandharake yen owah-owahaning kabudayan iku amarga faktor saka njero uga faktor saka njaba. Faktor njero kuwi bisa lumantar cara pamawase lan tumindak kanggo ngleluri ilang. Faktor saka njaba biyasane anane pangribawane bangsa manca. Lunture budaya lan kapribaden bangsa sajrone cerbung DAA jalaran pangribawane kabudayan manca, salah kaprah ngetrapake jiwa nasionalis, lan anane pamawas *sukuisme-separatisme-provinsialisme*.

a. Pangribawane Kabudayan Manca

Anane pangrembagan jaman kuwi, ndadekake budaya asing terus mlebu, lan budaya Jawa saya disingkirake. Para pamuda luwih sering nggunakake budaya manca lan ora preduli marang budayane dhewe. Ora mung para pamuda, saka kabijakan pamerintah uga njalari anane lunture budaya Jawa.

Sajrone cerbung DAA, nuduhake anane pamikir isin nggunakake basa Jawa. Panggunane basa Jawa uga dianggep ketinggalan jaman. Cuplikane ing ngisor iki:

“...omong Jawa wae ora teteh, kathik yen omong Jawa isin, kuwatir diarani wong ndesa, ketinggalan jaman. Arep ngaku wong Inggris ning kulite warna soklat. Njur arep ngaku bangsa apa? Rak ora cetha ta?” (PS DAA No.27 kaca 19)

Cuplikan mau nuduhake kahanan pengganggone basa ing masyarakat. Akeh banget wong Jawa sing ora teteh nggunakake basa Jawa. Ora tetehe pengganggone basa Jawa, jalaran jarang sing nganggo. Kejaba iku, ora ngerti unggah-ungguhing basa. Kahanan iki laras karo pamawas ‘*wong Jawa ora njawani*’. Tegese wong Jawa ora ngerti budaya Jawa lan ora nuduhake pribadine wong Jawa. Panggunane basa Jawa sithik kuwi, uga jalaran lingkungan sakupenge uga saya sithik kang ngunakake. Ing sekolah nggunakake basa Indonesia, buku wacan nggunakake basa Indonesia, nganti saperangan tetembungan luwih nggunakake basa manca. Anane lagu manca, uga nggawe narik kawigatene panggunane basa manca. Lingkungan kang bisa nyengkuyung antarane, kulawarga lan masyarakat, nanging kanyatane ora akeh masyarakat nggunakake basa Jawa kang pener.

b. Salah Kaprah Nerapake Jiwa Nasionalis

Cerbung DAA uga ngandharake kahanan salah kaprah nerapake jiwa *nasionalis*. Pamikire masyarakat sajrone cerbung DAA nuduhake yen sakehe kang asipat kabudayan kudu diilangake, supaya njunjung semangat nasionalisme. Cuplikane yaiku ing ngisor iki.

“...Ing sisih liya, ana glagat semangat nasionalisme sing kebablasan, njur anggep yen kabeh budaya, karakter lan adat daerah lan suku kudu dipithes lan ditindhes, ora perlu dimegarake. Jare kuwatir nuwuhake semangat *sukuisme* lan *separatisme*...” (PS DAA No.04 kaca 19)

Cuplikan mau nuduhake anane jiwa nasionalisme kang kenemenen. Wong kang nasionalis lumrahe sipate netral, mula ora ngatonake banget budaya daerahe. Sikap netral iki ndadekake ora mbedaka-bedake antarane siji-sijine amrih nyawiji. Dampak alane, jati dhirine ilang. Budaya daerah kang mujudake titikane kapribadene uga saya luntur. Kahanan kasebut nuduhake budaya daerah saya ditindhes lan dilerwakake. Pamekaran kanggo budayane uga dilarang, jalaran bisa nuwuhake *sukuisme* lan *separatisme*. *Sukuisme* kang tegese ngutamakake lan ngangungake sukune. *Separatisme* kuwi anane perpecahan. Mula saka kuwi kanggo ngindharake babagan kuwi, pamekaran kang sesambungan karo daerah diwatesi.

c. Anane Pamawas Sukuisme, Provinsiesme lan Separatisme

Pamawas kaya mangkono malah nuduhake pamawas kang kuwalik. Panemu kaya mangkono uga dadi pamawase Mursid tumrap kanyatan sakupenge. Minangka paraga *heroproblematik*, dheweke nentang kanyatan utawa fakta ing sakupenge. Dheweke pengin ngowahi pamawas kang salah ngenani larangan pamekaran budaya dhaerah. Cuplikane ing ngisor iki:

“...Dhestun yen dhaerah dilarang mekarake basa lan budayane, iku rumangsa ditindhes banjur brontak kapengin misah. Nanging yen diwenahi kebebasan mekarake basa lan budayane, dirungkake pisambate, digatekake pepenginanane, dhaerah mau malah njur rumangsa tentrem lan krasan ing wewengkon NKRI, ora kepengin misah. Kudu eling, Indonesia iki darbe sesanti bhineka tunggal ika. (PS DAA No.27 kaca 20)

Cuplikan mau nuduhake yen tuwuhe *separatisme* ora jalaran pamekaran budaya. *Separatisme* bakal tuwuh yen budayane malah diwatesi. Senajan pangrembagane jaman, ora kabeh wong uga melu-melu budaya manca. Ana saperangan masyarakat kang isih nguri-nguri budaya dhaerahe dhewe. Lumrahe masyarakat iki, para generasi tuwa. Tuladhe ing budaya Jawa, ana masyarakat kang isih ngugemi tradhisi lan seni budaya Jawa. Tumrap wong-wong mau, tradisi lan seni budaya mujudake bageyan saka uripe kang ora bisa dipisahake. Wong kasebut bakal brontak yen cara anggone ngleluri tradhisi lan seni budayane diwatesi.

Kabebasan pamekaran budaya daerah ora ateges bisa nuwuhake *sukuisme*. Saben suku bangsa diwenahi kebebasan mekarake budayane lan ciri khase budayane, malah nuwuhake rasa tresna marang bumi pertiwine. Masyarakat malah luwih seneng meksplor budayane ing kancah Internasional utawa bebrayan donya. Masyarakat mau malah nuduhake yen ing Indonesia ana maneka warna budaya kang narik kawigaten. Negara Indonesia mujudake negara kang nduweni maneka warna budaya. Mula saka kuwi, ana sesanti *Bhineka Tunggal Eka*, tegese senjata beda-beda nanging tetep nyawiji. Maneka warna budaya mujudake titikane negara Indonesia. Yen budaya-budayane Indonesia terus mekar, malah nuduhake negara Indonesia kuwi,

nduweni maneka warna budaya kang endah. Bab mau mujudake salah sawijine cara njunjung lan ngajeni bangsa Indonesia dhewe ing pamawase jagad.

Pamikir *provinsialisme* kuwi nuduhake pamikir kang salah. Saben dhaerah nduweni perkara kang beda-beda. Kabeh perkara mau ora bakal diserahake kabeh ing pamerintah pusat. Ana saperangan kang kudu dirampungake dening dhaerahe dhewe. Kejaba kuwi, saben dhaerah uga nduweni paugeran kang beda-beda. Paugeran kasebut uga ora ateges pengin misahake paugerane pamerintah. Pamerintahan kang bacik bakal migatekake pepenginan para rakyat lan ngerti kepriye pisambatane.

4. Ajining Agama lan Budaya

Manungsa kudu ngimbangake minangka manungsa kang nduwe agama lan nduwe budaya. Sajrone urip bebrayan, ana saperangan perkara kang kontra antarane agama lan budaya. Manungsa kudu nduwe pamikir kang kritis lan *idealis* kanggo ngrampungake perkara kuwi. Sajrone cerbung DAA, Pak Jaya Mulya mujudake paraga kang nduwe pamikir kritis lan pepenginan *idealis*. Babagan kuwi sesambungan sajrone ngrampungake perkara nemtokake dina pernikahan lan cara netepi sumpah.

a. Nemtokake Dina Pernikahan

Kabeh samubarang kang sesambungan karo panguripane masyarakat mbutuhake petungan kang tliti lan ngati-ati supaya ora getun mburi (Suwarni, 2015:43). Tuladhane sajrone nemtokake dina pernikahan, masyarakat Jawa merlokake petungan.

Sawise perkara ragad, kapindho kang kudu digatekake yaiku perkara wektu. Nemtokake dina pahargyan kang tepak lan para tamu bisa teka kabeh kuwi ora gampang. Manut panemune pak Jayamulya sajrone nemtokake dina, dheweke nggunakake petungan cara Islam. Cuplikane ing ngisor iki:

“Lha iya. Angka loro wektu. Wektu ya kudu dipetung. Wong duwe gawe kuwi ngulemi wong akeh, kudu dipetung dina apa supaya wong-wong sing diulemi iku longgar bisa teka. Upamane dina Ahad utawa pas dina libur. Utawa bengi bakda ngisyak.” (PS DAA No.32 kaca 20)

Cuplikan mau nuduhake tata cara nemtokake dina pernikahan. Milih dina kang tepak kanggo pernikahan bisa diarani ora gampang. Dina kang dipilih kudu bener-bener dina kang longgar, jalaran kang diundang uga wong akeh. Kapentingan saben wong beda, amrih tamu kang teka bisa akeh, mula kudu nemtokake dina kang tepak. Nemtokake dina kang tepak salah sawijine kuwi dina ahad kang mujudake dina prei. Tumrap wong kantor utawa kerja liyane, panemtokane dina ahad kuwi mujudake dina kang tepak. Akeh wong kang longgar, mula bisa teka yen ana pahargyan utawa acara kulawarga. Kejaba dina ahad, pilihan dina liyane yaiku nalika dina libur utawa tanggal abang. Dina-dina kaya mangkono biyasane akeh wong kang padha longgar. Panemtokake dina panghargyan uga ora mung winates dina minggu utawa tanggal abang. Dina sawayah-

wayah uga bisa, nanging lumrahe kang luwih becik kuwi bengi bakda ngisyak. Ing jam semono, wong-wong akeh sing longgar.

b. Netepi Sumpah

Nalika sumpah kuwi dilanggar, wong kasebut kudu nindakake kaya apa kang dadi sumpahe. Sajrone cerbung DAA, Pak Karta nglanggar sumpahe, jalaran dheweke ora tega yen anake bakal dadi prawan tuwa. Mula saka kuwi, dheweke netepi sumpah kaya apa kang diucapake. Cuplikane ing ngisor iki:

“Ora sah akeh-akeh, Jaya, telung warna wae. Siji: aku njaluk mas kawine saprangkat alat shalat lan kitab Qur'an. Kanggo ngajari anaku, supaya mbesuk sawise aku mati bisa ndongakake aku.”

“aku saguh,” saure Jaya. (PS DAA No. 31, kaca 20)

Cuplikan mau nuduhake yen Pak Kardi mretela syarat nikahi anake. Syarat kang diajukake dening Pak Karta cacahé ana telu. Syarat kapisan, Pak Karta njaluk mas kawine seprangkat alat shalat lan kitab Quran. Mas kawin sajrone acara pernikahan kuwi wigati banget. Mas kawin lumrahe minangka syarat kudu disagahi dening pihak priya saka panjaluke pihak lanang. Jenise mas kawin kang dijaluk maneka warna bisa arupa barang utawa dhuwit. Tuladhane mas, seperangkat alat solat, al-quran, dhuwit, lan luwih-luwih saiki tumrap wong sing sugih bisa arupa omah utawa kedaraan. Kanggo nggampangna, biyasane panjaluke saka pihak wanita ora muluk-muluk kayata maca Surah Ar-rohman, utawa sagelas banyu putih. Jaman saiki panjaluke mas kawin utawa mahar maneka warna, kadhang uga gampang tur murah, nanging saperangan uga mbutuhake ragad sing gedhe. Jumlahé mas kawin kang bakal diwenehake uga diucapake nalika ijab Kabul.

5. Jejodhowan

Jejodhowan ing Jawa dadi tetenger pamangune bale wisma. Pawongan kasebut bakal pisah karo wong tuwa lan mangan bale wisma anyar. Sajrone cerbung DAA jejodhowan kuwi bisa mawujud yen antara priya, wanita lan pangribawane wong tuwa padha laras. Mula saka kuwi, sajrone andharan ing ngisor iki bakal njlentrehake kalungguhane priya, kalungguhane wanita lan kalungguhane wong tuwa sajrone jejodhowan.

a. Kalungguhane Priya

Sesambungan katresnan, priya kudu luwih bisa ngemong utawa mbimbing amrih sesambungane tetep raket. Priya kadhang kudu luwih sabar lan pasrah sajrone sesambungan katresnan. Padha kaya apa kang dialami dening Mursid sajrone cerbung DAA yaiku ngalah, lan pasrah marang sesambungane karo Novita. Cuplikane yaiku ing ngisor iki.

Sing uwis-uwis, dina libur ngene iki sok kangsenan dolan karo pacangane sing ayu, Novita. Nanging saiki Novita wis nikah karo wong liya. Jare direktur utama perusahaan. Nganti saiki Mursid isih durung ngerti apa sababe pacangane iku medhotake sambung tresnane secara sepehak, kathik kanthi dadakan pisan. Apa ya

merga dilamar direktur utama iku? Yen mung perkara iku, aku iki rak ya arep dadi direktur utama ing perusahaan? Mengkono batine Mursid. (PS DAA No.01 kaca 19)

Cuplikan mau nuduhake kahanane Mursid kang pasrah nalika sesambungane karo Novita pedhot. Novita kuwi tilas pacangane nalika ing Jakarta. Sesambungane karo Novita bisa diarani cukup suwe, udakara rong taun luwih. Mursid mung pasrah nalika sesambungane pedhot kanthi sepihak. Sesambungane pedhot jalaran ana wong lanang liya. Novita luwih milih wong lanang mau jalaran nalika iku Mursid durung dadi direktur utama. Patrape Novita bisa diarani lumrahe wanita. Priya kang kalungguhane luwih dhuwur lan mapan bisa dadi tetimbangan kanggo mbangun bale wisma. Urip omahan kuwi mbutuhake ragad kang gedhe, apa maneh yen wis nduwe momongan.

b. Kalungguhane Wanita

Gegambaran pamawas kalungguhane wanita jaman biyen, uga saperangan katon ing jaman saiki. Saperangan wong tuwa isih ana sing jodhohake anake karo pilihane dhewe. Cuplikane ing ngisor iki:

Ing batin dheweke sambat, “Mas Jumari, satemene kowe ora kleru yen sujana. Ora selak atiku isih ana nggone Mas Mursid kana. Iba bagyane atiku upama durung kebacut nyaguhi kowe, Mas. Nanging bapakku dhewe ya tetep dadi pepalang. Mula ya wis dak pupus, Mas, aku melu, nadyan mung separo atiku..” (PS DAA No.12 kaca 50)

Cuplikan mau nggambarake yen Sindhisari mujudake wanita sing manut marang wong tuwa. Sindhisari senajan wanita modern, dheweke tetep manut marang pilihane wong tuwa. Minangka anak, Sindhisari mujudake anak kang bakti marang wong tuwa. Dheweke uga ngikhlaskan sesambungane karo Mursid pedhot, senajan sejatine dheweke isih tresna. Sindhisari nyaguhi Jumari minangka pilihane wong tuwane. Dheweke kapeksan karo Jumari, jalaran upama dheweke tetep nolak, sesambungane karo Mursid ora bakal gathuk maneh.

c. Kalungguhane Wong Tuwa

Gegambaran kasebut dirasakake dening paraga pak Karta sajrone cerbung DAA. Dheweke ora pengin anake dadi prawan tuwa mula dheweke nggolekake jodho kanggo anake. Cuplikane ing ngisor iki:

“Lho, kok pehot piye?” wuwuse rada ato. “Kowe iki dakarahake, bakal diwengku bocah pinter, sugih pengalaman, tilas anggota DPR pusat ning trima dadi lurah desa betheke kepengin mrihatinake nasib rakyat cilik. Lho, rak cah brengas tenan ta, ora melik jabatan dhuwur mung merga mbela wong cilik ing desane.” (PS DAA No. 21 kaca 20)

Cuplikan ing nduwur nuduhake wujud upayane pak Karta jodhohane Sindhi marang priya pilihane, Jumari.

Sindhisari kuwi anak ontang-antinge pak Karta. Dheweke pengin uripe anake mulya lan ora anthuk jodho sing salah, banjur jodhohake marang Jumari. Miturut pamawase Pak Karta, Jumari kuwi pamuda kang wasis, sugih pengalaman, copot jabatane anggota DPR mung trima dadi lurah. Tumindake Jumari kang mangkono ndadekeke atine pak Karta treyuh lan pengin ndadekake mantu. Sikep minulyane Jumari kang peduli marang rakyat, mujudake wujud yen dheweke bakal minulyana sisihane. Pangarepe Pak Karta ora padha karo apa kang dadi pepenginan Sindhi. Sindhisari wis ngerti kepriye sejatine patrape Jumari.

Pamawas Jagad minangka Lelandhesan Pangriptaning Cerbung

Goldmann (Faruk, 2010:57) ngandharake yen sastra mujudake produk fakta kamanungsan (pangripta). Pamawas jagade pangripta kang ana sajrone sastra mujudake proses strukturasi sajrone tatanan sosial budaya ing masyarakat sakupenge pangripta. Babagan mau nuduhake yen pamawas jagad kuwi minangka lelandhasan pangriptane karya sastra. Sesambungan andharan mau, cerbung DAA uga dipangribawani dening lingkungan sosial panggonan dumasane novel yaiku lingkungan sosial pangripta. Kejaba iku, uga kaprabawan saka pakaryane pangripta, pengalamane pangripta, lan pamawase pangripta.

1. Lingkungan Sosiale Pangripta

Pangripta cerbung DAA yaiku Suryadi WS. Jeneng asline pangripta, Suryadi Warna Sukarja kang lair ing Sabrang lor, Trucuk, Klaten. Sawise nikah, manggon ing Mireng Lor, Trucuk, Klaten. Minangka pribadhi dheweke ora bisa uwal saka lingkungan sosiale. Lingkungan sosiale Suryadi WS mujudake sawijining lelandhesan pangriptaning karya sastrane. Kahanan sakupenge mesthi nduweni gegayutan langsung utawa ora langsung mangribawani tumrap karya sastra kang diripta.

Sajrone cerbung DAA iki lingkungan sosiale Suryadi WS pranyata nduweni pangribawa kang gedhe. Kahanane latar, perkara-peraka kang tuwuh lan kedadean-kedadean sajrone cerbung nggambarake apa kang dialami dening masyarakat sakupenge pangripta. Papan manggone pangripta padha klawan latar sajrone cerbung DAA yaiku desa Mireng Lor. Kahanan sajrone cerbung nggambarake kepriye kahanan kang nyata desa Mireng lor. Desa Mireng mujudake desa kang endah lan asri.

Perkara panguripan lan rekasane wong tani kaandarake sajrone cerbung DAA. Akeh-akehe panggaweyane masyarakat Desa Mireng tani, saengga perkara tani kang dialami tani saiki dadi salah sawijine kang narik kawigatene pangripta. Kejaba iku, fenomena akehe pamuda kang mlayu ing kutha kanggo nggolek panggawean ndadekake salah sawijine lelandhesan pangriptaning cerbung. Cuplikane ing ngisor iki:

“Kapisan, pengen nyadharke masyarakat ngenani ngrembagake lan mekarake desa. Kapindho, pengen ngelingke angkatan uga aja mung ketarik ing kutha,

ning kembangke desane. Katelu, supaya wong desa ora tida-tida (ragu-ragu) nggunakake teknologi modern. Papat, kepengin ngelingke kapribaden lan budayane dhewe, ora dilerwakake, ning dimekarake. Saupama yen pethuk karo wong Inggris utawa wong Amerika kuwi aja isin yen jenengku Paimin ngono. Lima, ngelingake supaya desa kuwi aja dilaleke, sebab kekuatan utama negara kuwi ning desa. (Suryadi, 16 April 2018)

Cuplikan mau nuduhake lelandhesan pangriptaning cerbung. Suryadi WS ngandharake yen lelandhesan kapisane kuwi, pengen nyadharake masyarakat ngenani ngrembagake lan mekarake desa. Pangripta pengen ngandharake pamawase masyarakat ngenani wigatine desa. Suryadi WS wiwit lair ing desa lan saiki umure udakara 78 taun. Sasuwene iku Panjenengan wis kebak pengalaman sajrone owah gingsire pangrembagane jaman. Owah-owahane desa taun baka taun, dheweke nyekseni dhewe. Ing jaman globalisasi iki, Pangripta pengen ndadekake desa tambah maju, manut pangrembagane jaman. Masyarakat ora ketinggalan jaman, senajan panguripane ing desa. Pangrembagane lan pamekarane desa bakal ndadek-ake panguripane masyarakat saya minulya.

2. Status Sosiale Pangripta

Sesambungan karo andharan mau, kejaba minangka sastrawan, pakaryane Suryadi WS kuwi pensiunan guru, peternak, dhalang lan tani. Pakaryan kang ditindakake dening Suryadi WS mangribawani karya-karya kang dirinipia. Sajrone cerbung DAA, ana saperangan pakaryan kang nuduhake pakaryane pangripta antarane tani, peternak lan seniman.

3. Pamawase Pangripta

Pamawase Suryadi WS uga tuwuh saka lingkungan sakupenge, pandhidhikane, agamane lan pengalamane. Pamawase pangripta bakal katon sajrone karya-karyane. Carane pangripta medharake crita lan paraga-pamaragane anggone ngrampungni perkara nuduhake wujud pamawase pangripta klawan kanyatan. Suryadi WS kejaba minangka sastrawan, dheweke uga budayawan. Kaweruh ngenani kabudayane, nuwuhake pamawas kang didarbe. Sajrone kabudayan Jawa ana unen-unen kang nggambarake pamawase masyarakat jawa. Saperangan karya-karyane Suryadi WS ngandharake unen-unen kang di ugemi dening masyarakat Jawa. Banjur diwujudake sajrone crita kayata sajrone cerbung DAA.

a. Unen-unen Jawa minangka Witing Budaya

Unen-unen tuwuh saka asiling pamawas jagade bebrayan Jawa. Banjur unen-unen dadi paugeman kang turun-tumurun bebrayan Jawa. Suryadi WS njelentrehake saperangan unen-unen sajrone cerbung DAA. Kedadean-kedadean kang ana sajrone cerbung, digambarake anane unen-unen kasebut. Minangka pamawas dhiri, unen-unen mau mujudake pesen lan piwulang urip bebrayan. Unen-unen kang bakal diandharake ana sepuluh cacahé, antarane *melik*

nggendhong lali, rila donya legawa pati, aja taberi ngepel dhadhamu dhewe, nepak embun-embunanmu dhewe, seje mripat seje ulat-seje irung seje petung, idu aja didilat maneh, sing salah seleh, timun diglundungi duren, jer basuki mawa beya.

b. Ajining Panembah

Pengalamane Suryadi WS wiwit bocah, kagiyatan kemasyarakatan, lan kaweruhe bab agama, mangribawani karya-karyane. Saperangan karya-karya sastrane nuduhake pamawase Suryadi ngenani bab agama. Sajrone karya-karyane ngandharake nilai agama lan paugeran-paugerane.

Dhiskusi Asiling Panliten

Asiling panliten kang wis dijlentrehake mau perlu didhiskusikake. Jlentrehan panliten kang dhatane arupa ukara, ukara gatra, lan tembung perlu ditandhingake karo andharan panliten sadurunge kaya kang diandharake ing bab II. Panliten iki ngrembug perkara gegambaran *idealisme* lan *pragmatisme*, wujud *dikotomi* lan pamawas jagad. Struktural genetik mujudake pemahaman struktur-struktur karya sastra kang diandharake sajrone konteks struktur sosial masyarakat (Faruk, 2015:79). Anggone medarake teori kanthi nindakake struktur teks karya lan digayutake struktur masyarakat lan pamawas jagad.

PENUTUP

Dudutan saka andharan asiling panliten bab *Idealisme lan Pragmatisme sajrone Cerbung Desa Abad Anyar anggitane Suryadi WS kanthi Tintingan Strukturalisme Genetik* kaperang dadi telu. Perangan kapisan gegambaran *idealisme* lan *pragmatisme* sajrone cerbung. Kapindho, wujud *dikotomi idealisme* lan *pragmatisme* minangka pangijowantahe *heroproblematik*. Katelu, pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning cerbung. Panliten iki nggunakake ancangan panliten *kualitatif deskriptif* lan metodhene struktural genetik.

Adhedhasar asile panliten, wujud dharmaning kautaman utawa *idealismene* paraga minangka darmaning kautaman lan *pragmatisme* minangka wohing melik nggendhong lali. Wujud *dikotomi idealisme* lan *pragmatisme* minangka pangijowantahe *hero problematik* sajrone cerbung DAA antarane (1) tetanen kang kapitunan, (2) pangarsa tiron, (3) lunture budaya lan kapribadene bangsa, (4) bab jejodhowan (5) ajining agama lan budaya. Pamawas jagad minangka lelandhesan pangriptaning cerbung antarane (1) lingkungan sosiale pangripta, (2) status sosilale pangripta kang minangka tani, peternak, lan seniman, (3) Pamawase pangripta kang njunjung unen-unen Jawa minangka witing budaya lan ngugemi ajining agama. Lumantar paraga Ali Mursid, Sindhisari, lan Pak Jayamulya, Suryadi WS medarakake pepenginanane wong tani amrih urip mulya. Pamawas jagad Suryadi WS kanthi ora langsung uga nolak anane sikep pamimpin kang asipat *pragmatis* jalaran nerak paugeran agama lan budaya. Lumantar paraga Mursid,

pangripta penging nglestarike seni budaya lan mangun kapribaden pamuda kang ngajeni bangsane.

KAPUSTAKAN

Aminudin, 1990. *Pengembangan Penelitian Kualitatif: Dalam Bidang Bahasa dan Sastra*. Malang: HISKI (Himpunan Sarjana Kesusastraan Indonesia)

_____. 2010. *Pengantar Apresiasi Karya Sastra*. Bandung: Sinar Baru Algesindo

Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian; Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: Rineka Cipta

Bagus, Lorens. 2005. *Kamus Filsafat*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama

_____. 2013a. *Metodologi Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.

_____. 2013b. *Teori Pengkajian Sosiologi Sastra*. Yogyakarta: Universitas Negeri Yogyakarta

Faruk. 2015. *Pengantar Sosiologi Sastra: dari Strukturalisme Genetik sampai Post-Modernisme*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar Offset.

Gulo, W. 2010. *Metodologi Penelitian*. Jakarta: PT Grasindo

Hutomo, Suripan Sadi. 1997. *Sosiologi Sastra Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka

Kurniawan, Heru. 2012. *Teori, Metode, dan Aplikasi Sosiologi Sastra*. Yogyakarta: Graha Ilmu

Maryati. 2001. *Sosiologi*. Jakarta: Esis

Matthew, Miles B. dan Huberman, A Michael. 1992. *Analisis Data Kualitatif*. Jakarta: Universitas Indonesia.

Moeliono, dkk. 2001. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Bahasa

Praja, Juhaya. 2005. *Aliran-aliran Filsafat & Etika*. Jakarta: Prenada Media

Purnomo, Bambang. 1992. *Koeli, Cerita Tentang Perbudakan dalam Jurnal Ilmiah Fakultas Pasca Sarjana no. IV*

Rahardjo. 2010. *Pengantar Sosiologi Pedesaan dan Pertanian*. Yogyakarta: UGM Press

- Ratna, Nyoman Kutha. 2011. *Teori, Metode, & Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- _____. 2013. *Paradigma Sosiologi Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Setiawan, Ebta. 2018. KBBI (online). Badan Pengembangan dan Pembinaan Bahasa, Kemendikbud (Pusat Bahasa). (<http://googleweblight.com>)
- Siswantoro. 2010. *Metode Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Belajar
- Sugiarto, Eko. 2015. *Menyusun Proposal Penelitian Kualitatif: Skripsi dan Tesis*. Yogyakarta: Suaka Media
- Sunarto. 2001. *Metode Penelitian Ilmu-Ilmu Sosial dan Pendidikan*. Surabaya: University Press
- Suryadi. 2017. *Desa Abad Anyar*. Surabaya: Panjebar Semangat Edhisi 20 Mei - 52 Desember.
- Suwarni dan Widayati, Sri Wahyu. 2015. *Mengenal Sekilas Tradisi Jawa*. Surabaya: Bintang
- Suwondo, Tirta. dkk. 2004. *Antologi Biografi Sastra Jawa Modern*. Yogyakarta: Departemen Pendidikan Nasional Pusat Bahasa
- Wellek, Rene & Austin Warren. 2014. *Teori Kasusastran*. Jakarta: PT. Gramedia.

